M. T. B. COLLEGE, SURAT
Manuscripts Library

No. Def. / Ser. 689

Title: Sadyukti Muktāvali

689

सदुक्तिमुक्तावलि:

Sadyukti muktāvali : Title

Gaurikānta Sārva- : Author

bhauma Bhattāchārya : Editor

: Year, Vols.

: Publisher

689 : Remarks

श्रीगणेशाय श्रीशिवसत्यछो॥

[illegible] ली

कोली [illegible] २॥
[illegible] ली २॥
[illegible] कुं [illegible] नि २।
रांधा [illegible] ली २॥
[illegible] वनी [illegible] ४
[illegible] कु २॥

१११ फूली जोड़ [illegible]
सेथो १
वाक १
गलूल मथ
बीछी आर २
चमरी १

[illegible]

बंध्या वै च [illegible] विषयिता [illegible]
[illegible] विषयिता प्रतियोगि [illegible]
[illegible] कत्वं च बंध्या विषयिता [illegible]
[illegible] विषयिता प्रतियोगित्व

[कुमति [illegible] पदनो [illegible]॥

नमकुं
मिठिवा
रंगवाइ

॥ नमः परमात्मने ॥ सदेतिः प्रतिपादिताय नित्याय खिलत्वेत्वातति चीयुताया लीलाघनश्यामकले
वराय नमोऽस्तु तस्मै जगदीश्वराय ॥ आचार्यपादांबुरुहं प्रणम्य प्रबोधधारामकरंदपूर्णं । सद्युक्तिमु
क्तावलीमाततनोमि सुखाय सम्यक्सुधियां कवीनां ॥ सद्वृत्तगुणशालिनी स्ववयवासुद्यासदर्थोदिया
गौरीकांतसदुक्तिशुक्तिदलिता कंठेकधार्या सतां ॥ एषा निर्वृतिमातनोतु परमामीशैकसाक्ष्यात्मनः साक्षा
त्कारवतां सतामसुलतास्त्वयुक्तिमुक्तावली ॥ अमुनयो मननं यस्य मननं तिमोक्षकारणं । साक्षात्कारोय
भगवान्स एवात्रानुमीयते ॥ यद्यपि भगवतीश्वरे कस्यापि न संदेहः । तथापि । द्वितीयरहितस्वप्रकाश
ज्ञानसुखात्मकं ब्रह्मेति वेदांतिनः । ज्ञानवान्कर्त्ता ऽत्वा कृपा ऽविधेश्वर्यवान्पुरुष इति सांख्याः ॥
क्लेशकर्माशयानुयोगधर्माधर्मरहितो जगन्निर्माणार्थं कृतकायपरिग्रहः ॥ नित्यसर्वज्ञस
र्गादौ पूर्वनैःकल्पादिरूपेण सर्वविशिक्षयिता वेति पातंजलाः । मंत्रमयदेवनैउ
पास्य इति मीमांसकाः । नित्यज्ञानादिमान्जगत्कर्त्तेति काणादाः । वेदप्रामाण्यप्रयोजकीभूतयथा
र्थवाक्यार्थज्ञानवांस्तथाविधः क्षित्यादिकर्त्तेति नैयायिकाः । शिव इति शैवाः । विष्णुरिति वैष्णवाः । ब्रह्मेति पौ
राणिकाः । यज्ञपुरुष इति याज्ञिकाः । दुर्गेति शाक्ताः । किंवान्यत् । बौद्धबर्बरबालवनितान्त्यजम्लेच्छादयोपि
स्वस्वजातिजन्मजननकादिवत्स्वकीयलोकप्रसिद्धं जगदीश्वरं जानंत्येवेति । तथा च सर्वलोकसिद्धत्वा
च्छ्रुतिसिद्धत्वाच्च तत्र नानुमानमवतरति । तथापि श्रवणानंतरोक्तमननरूपोपासनार्थं सिद्धसाध्य
विषयात्तदनुमानं मितार्थ । यत्साक्षात्कृतिमामननं तिष्ठुनयो मोक्षे निदानं परं श्रुत्यादेः श्रवणेन यस्य १

मननैस्तद्वन्निदिध्यासनैः सिद्धो सो बहुधैव यद्यपि तथाप्यत्रानुमितिसाबलान्मंतव्यः परमोऽवरोपि
नियमादृष्टार्थं मात्माऽधुना परेश्वरात्मतत्त्वज्ञानं जीवात्मतत्त्वज्ञानं च मुक्तिप्रतिकारणं । प
रमात्मानं प्रकृत्य तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति नान्यः पंथा विद्यतेऽयनायेति श्रुतेः । आगमेनानु
मानेन ध्यानाभ्यासबलेन च त्रिधा प्रकल्पयेत्प्रज्ञां लभते ज्ञानमुत्तममिति स्मृतेश्च । तथा
न वा अरे पुत्रस्य कामाय पुत्रः प्रियो भवतीत्यादिना स्वात्मानं प्रकृत्य आत्मा रे द्रष्टव्यः वा५
श्रोतव्यो मंतव्यो निदिध्यासितव्य इति श्रुत्या स्वात्मज्ञानस्य तथात्वबोधनात् । आत्मानं चे
द्विजानीयादयमस्मीति पूरुषः । किमिच्छन्कस्य कामाय शरीरमनुसंचरेदिति श्रुतेः ।
तथा चोभयात्मविषयश्रवणमननादिकं तत्त्वज्ञानद्वारा मोक्षे हेतुः । तत्र तत्त्वज्ञानं प्रति श्रवणं
नियमादृष्टद्वारा संस्कारद्वारा च निदिध्यासनं प्रतिपन्नज्ञानरूपतया च मननं प्रति ननु ... क
हेतुः । मननं तूपनायकज्ञानविधया मानसोपनीतज्ञानरूपेश्वरनिदिध्यासने स्वात्ममा नियमेऽपरि
नसरूपे तु विशेषणज्ञानविधया तत्त्वज्ञाने तु नियमादृष्टद्वारा हेतुः । श्रोतव्यः श्रुतिवाक्ये संख्यैव प्रवि
भ्यो मंतव्यश्चोपपत्तिभिरिति नियमविधेः । स्मृत्यादिरूपोपनायकज्ञानजन्यनि ष्यतीत्यत आ
दिध्यासनात्तत्त्वज्ञानानुत्पत्तेः । द्रष्टव्यः श्रोतव्यः इत्यत्रार्थक्रमेण पाठक्रमो बाध्यते ह स्मृत्यादीति

प्रदर्शनः

अमी होत्रं जुहोति यवाद्यं पचतीति वनूपमननस्य नियमाददृष्टार्थमात्रत्वेऽप्येकेनापि तत्क्षिप्ते युक्ति।
बाहुल्यं प्रयासवैफल्यमित्यतौ हामीनां साकोटरोल्लूकविचारविनिवर्त्तये। ईश्वरोक्तेः प्रमाणांश्रु
प्रचुरत्वमिहोदितं। ३। कार्यत्वात्कूर्मतातो व्यवहरणं वशान्नाशतो धारकत्वात्प्रमाण्येन श्रुतिच्चा
दणुगणगणैर्नैवोक्ततातो यश्शाः। तात्पर्याद्याख्ययापि यह्लेण करणतोऽहं पदार्थैर्विचेर्वाख्यातः लिङः
स्तो त्रादिसंह्राश्रुतिनिरवगतोऽदे वृक्तिस्तेन मामः। ७। क्षित्यादौ कार्यभावात्यट्वट कटकेसि

तु मई
त्वं मोमइत्या

ध्रुसाध्याविवियोगाद्वाधोपाध्यादिहीनादधिकबलवतः पक्षताशक्तियुक्ताल्लकीवासैरदु
ष्टात्क्षितीजनिदिरहपत्तिसत्तर्कपुष्टान्मंतयोयःस सर्वानिवर्त्तुनिखिलदक्षित्य धीरेक
कर्त्तो। ८। क्षित्यादावेकरूपेननुकिमीह यतः पक्षता संग्रहः स्यात्क्षत्येकं पक्षतायां स्फुटमन
त्तिमते स्यादनैकांतिकत्वं नो देह ऽजन्म ऽजन्यत्वमपि सुवचं देहरूपेतथात्वा चेन्नात्रा
जन्यतायामपि विनिविशतां कारणीयो विशेषः। ९। क्षित्यादिके पक्षत्वं दृष्टमेव ति
मितेन तु शरीरमपि च नद्यासिद्धत्वात् अदृष्टद्वारकत्वं वा विवक्षितं तेन देहानि

मित्तकारकजन्यत्वं नाप्रसिद्धं उपादानापरोक्षज्ञचिकीर्षाकृतिमानिह। कर्त्ताऽ
स्मदादिबाधात् क्षित्यादावीश्वरो मतः। १०। कर्त्तादेहादियुक्तो न वतिखलु ततो देवाद्यादि
शिष्टानां वैबोधोऽथरप्यादिषु सकलपतेः कर्त्तुरत्रेति चेन्न। ११। देहादिबाधादिह यदि नविना
तत्कर्तृत्वबाधस्तन्नानायोपजीव्यं त्वीदमधिकबलं नो तदा बाधनीयो। १२। नोपाधिर्देहजन्य
त्वं विपक्षे तद्विदन्तः करक्रियादिकायैषु साध्यस्याव्यापनादपि। १३। कार्यत्वे मिहनासि
धं क्षित्यादिपर्वतादिषु यतः सावयवत्वादिहेतुनानात्मनीयते। १४। शरीराजन्यता हेतोर्नवि
सत्प्रतिपक्षता शरीरेत्यस्यापवैयर्थ्यात् दुर्बलत्वं यतो महत्। १५। कर्त्ता देहादियुक्तो
टघटक ... व्याप्तिदृष्ट्यास्फपेतो हीनो देहादि ... पैः स इह हि नवतः पक्षधर्मत्व ...
वं यातो विरोधस्तव मत इति चेन्नास्ति यस्मान्नसो काहेतुः कितत्र पक्षत्वमपि नियमि
नयोस्या विरोधः पापक्षधर्मता वत्ता द्वशरीरी कत्वा चेत्तिविधस्तदानविरोधः कर्तृव्या
शुचसामानाधिकरण्यप्रतीतेः। यदि ... विरोधस्तदा न विरोधः केवलव्याप्त्या ऽनुपलब्धा नो

श्री

श्री

तू।विशेषप्रतियोग्यभावाद्वा।१५। ईश्वरस्य दिकर्तृत्वसाधकपरिशेषादयं तर्कानंतर्क्के बाधक
एवं केन्नास्त्रि पापि अदोषतः।१६। सकर्तृकायदिस्याद्योजन्यान स्यात्तदा मह्यीमनानुकूल
तर्कोयं कार्यताहेतु ...षणं।१७। जन्यापि कृत्यजन्या स्यात्त्विति चेदिति शंकते। पाकदोय
तमानस्य स्वक्रियाव्याहतिस्तद्यान्न चेहदेहजन्यत्वे कार्यतायानियामकत्वाद्धवा
तत्रजन्यत्वं यदवच्छेदकं तवेतूर्ध्वाकृत्यादेहकार्येषु कृत्यजन्येषु तेमनेवाभिचारोऽ
तिदुर्वारः स्फुट एवविलोक्यते।२०। महेसर्वेस्यपजवोमनः सर्वेप्रवर्तते। इत्यागम
त्वलत्वान्नात्र शंकापीशाकारा। इति तिःसकर्तृका तस्मात्कार्यत्वाद्घटवन्मताएकतानि
त्यताकर्तृदर्शने च्छा देश्वराबवातूस्यः क्षित्यादिकमेकमेवसकलं जिमातिसर्गे च्छयासम्प
कृपाति विनाशयत्यपि मुहुः संहर्तु मीच्छुः स्वयां तंनित्याखिलगोचयेतममतीत्यायत्त
माघं विसुल्लीलानीलकले वरं मुरहरं पीतांबरं वंदये।।२३।इतिश्रीमहामहोपाध्या

३:

यगौरीकांतसार्वभौमभट्टाचार्यविरचितायां सद्युक्तिमुक्तावल्यां प्रथमः परिच्छेदः।। ।।यन्नाघेन
कुञ्जनएननिहसमा...क्रिशयस्वयंज्ञानिना...सर्गादौघणुकादिकल्पितमिदं ब्रह्मांडमु
त्पन्नं गतूर्ध्वे नेदं विध्वंतं विनश्यति पुनर्येस्यैवयन्नादर्लंयो लोकव्यवहारशीघ्रणगुरुःपा
यात्सदेवः किविनानूा।१। सर्गादौ परमाणूनांघणुकार्थेषु कर्म्मसु चेष्टावत्कृतिजन्यं च कर्म्मत्वादनु
मीयते।२। न ह्मनोपरमाणूनां किं कृतिमत्वं न संमतं। नादृष्टं केवलं हेतुर्दृष्टहेतुं तरं विना।३ चेष्टैव लोके
यत्ने न जन्यते नापरा क्रिया। इति जन्यतिनो वा च्यं सामान्येबाधहानितः।४ चेष्टात्वेन लोकृयत्नत्वेन विशे
षकार्यकारणभावेपि यत्नत्वेन क्रियात्वेन सामान्यकार्यकारणभावस्य रथशाकटनौकादिक्रि
यास्वलत्क्षितस्याबाधात्। बीजविशेषस्यांकुरविशेषं प्रति हेतुत्वेपि बीजत्वेनांकुरत्वेन च सामा
न्यकार्यकारणभाववदिति भावः।४। लांडादिसदायन्नयुतेनाधिष्ठितं चलेः। विहंगमांगवच्चाम्नी
त्येवं वामीयतांत्र त्रुः।५। चलितिका धृतिरत्रेदं पतत्येव सदेति चेत्।मैवमुत्क्षिप्तकाष्टादितःपतनो धरणी
धरेतूर्ध्वोगुरुत्वस्य पातस्यविनायत्नमसंभवात्।कार्यकारणभावीयः तर्कोऽत्रदुर्धरः।७।य
द्वियत्नं विनापि स्याद्गुरोरपतनं तदा। नाकुशितस्य थायत्नं स्वगेहस्ते शरापणे। स्वक्रियाव्याहतेरेवं कु

तेशां कापीशाचीकोबाधास्तिवोऽस्मदादीनां विश्वाधारो जगत्पतिः।८ब्रह्माण्डादि विनाशित्वान्नाश्यं यन्न
वतानवेतूएवं वा यन्न वान्मे योदीर्घमाणपटादिवतूा१० व्यभिचारः स्वयं दीर्घेन वाच्यः कर्कटीफलोपदेश
जन्यनाशस्य प्रतियोगिनिपक्वतां।नाशोऽस्य जन्यभावस्य नास्ति ध्वंस लयश्रुतेः।कार्यकारणभावाख्य
नुकूलस्तर्क इरितः।११ घटादिव्यवहारेषु स्वतंत्रपुमधीनता।साध्यतां व्यवहारत्वाद्दिप्यादिव्यवहार
वतू।१२ उपाधिःसादितै नेड व्यवहाराश्रनादयः।न चैवं साधनव्याप्त्या सर्गादौ सादयोऽखिलाः।१४ स
र्गादौ व्यवहारस्य शाश्वोच्चारणरूपिणः।कार्यत्वा... कुरज्ञापितर्कः पूर्ववदिरितः।१५ प्रलये व्य
वहाराणामुच्छेदे जगतां पितां अस्मदादिषु बाधास्य व्यवहारप्रवर्त्तकः।१६ योनिमातिजगत्सर्वं सक मी७
लाग्रं च्छूदमानण्नोजयन्कुंभं कुम्भकृदीहितेनवटयेन्यद्वकपालद्वयं।यस्मिन्याति जगन्निवास
इहसा ब्रह्माण्डकोटिः स्थितातं सर्वव्यवहारकारणमदःसंहारहेतुं भजे।१७ इति श्रीगौरीकांत
सार्वभौमभट्टाचार्यविरचितायां सप्तकिमुक्तावल्यां द्वितीयः परिच्छेदः॥ ॥विदार्थान्सकलान्समीय ४
भगवान्योवेदमाघोदितः नूतान्वेदान्स्वयपरियिहएणसकलान्यः स्वैर्नयाहयनूयःसर्गेप्रलयं करोति कतिथाक्षि
ताकरः कोतकी वेदं व कि चिशिहयत्पयिमुदुग्धायास्स देवोऽखिलं।श्रोतबोधे प्रमात्वेन गुणाधीन

त्वमीष्यतोप्तत्सद्वक्तृणांवक्तृप्रमा वा क्वार्थगोचरा।२ सत्याद्दौ सर्ववेदार्थान्सुमीयाऽखिलवेदिना
प्रणीतामुत पोयेन वेदवक्ता स ईश्वरः।३ अनित्यानि दर्षितावेदे प्रामाण्यस्य प्रयोजिका।सवक्रूँकेतुलनाधीवे
अथवा पौरुषेयत्वं वाक्यत्वादनुमीयतां।महाभारतवत्तत्र पुरुषः पुरुषोत्तमः।६ नित्यत्वाद्ध्रुवमात्रस्य ट्
तेसाध्यमन्यता।नित्यत्वं प्रत्यभिज्ञातो गकारः सेति चेन्नहि।७ अनित्यत्वं गजउत्पन्नो नष्ट इत्यादिबुद्धितः
तद्वाधात्प्रत्यभिज्ञातु तज्जातीयत्वगोचरात्।८ चैशोक्तत्वस्य वैजात्याज्जायतेऽनुमितिः स्तौतद्गुणाविरो
धप्रयोजकाः।१० कैठयोगस्य कार्यत्वे काव्यदत्त्वं महागुरु।तन्वायच्छेदकं वक्तलाघवादपि युज्य
ते।११ नित्य एकः ककारो ज्ञावच्छेदक इदं नहि।नास्ते विनिगमो ध्यत्वे व्यभिचारोऽन्यथा नवेक्रू
कावच्छिन्नजन्यत्वं प्रत्यक्षत्वावच्छिन्नाः कोवाऽवच्छेदिक इति विनिगमनाविरहात्कार्यकार
णभावद्वये गौरवं च प्रत्यक्षत्वानिवेशो काव्यच्छिन्न शाब्दबोधादौ व्यभिचार इत्यर्थः।१२ अव
च्छेदवाहस्यानित्यत्वेन भूरिहा।एवं चेन्न तदप्याप्तिसगाद्दिप्रलये सति।१३ अहोरात्रा अहोरात्रा
दनंतरमिहस्थिताः।सर्वोपि नो गवानुक्रान्ता कर्मणां विषमस्थितेः।१४ विप्रनाएव विप्रास्स्य संप्र
दायकमागताः।पक्षपक्षुत्याः संकेतः प्रलये बाधकाइमे।१५ मेवं वर्षदिनत्वस्य वर्षाभूदिन
त्ववतू।सृष्टिमध्यगहोरात्रमुपाधिरिह विघ्नतोा१६ कालभेदेन हेतुत्वासु सुप्तादिवकर्मणो।

युगपद्वृत्तिरोधेन कालत्वं व्यतिचारवत्॥१७॥ कर्मजाविशेषाविशेषाविशेषावेद्यात्या हृष्टिकाख्यवत्॥ कुला-
लादिस्वरूपी शः संप्रदायप्रवर्तकः॥१८॥ सर्गादौ सर्वशास्त्रा नां सर्वेषु ग्रन्थेषु लीलया॥ संकेतग्राहको
पीशः प्रयोज्यः संप्रयोजकः॥१९॥ वेदादिसंप्रदायो यमल्पं तं कास मेष्यति॥ उत्तरोत्तर ह्रासी त्वात्स्वद
पसंततिर्यथा॥२०॥ विवादे॥ शक्तिह्रासोत्ति पूर्वपूर्वव्यपेदयात्॥ इदानीन्तनलोकानां प्रलये नातनी
मिरिति॥२१॥ जन्मनाबलया नाशो बुद्धस्य स्पष्टिरीक्षितौ॥ तदंतर्गतजंतूनां नाशश्चावश्यको मतः॥२२॥
नहोनराग्नीरित्यादिरागमोप्यत्र वर्तते॥ वेदप्रवाहविच्छेदः प्रलये विघ्नते कुतः॥२३॥ पौरुषेयास्ततो वे
दाः पुरुषः परमेश्वरः॥ सर्वप्रति सर्गादौ वक्तिवेदानुस्वयं प्रभुः॥२४॥ कपिलादय एवात्र पुरुषाः स
तीदं नहि॥ नास्मै विनिगमस्तेषु न विश्वासः तदुक्तिषु॥२५॥ तस्मादिदस्य नगवानुवक्तावा कार्यति
त्वयं॥ परिग्रहेण सर्गादौ प्रामाण्यग्राहको पितः॥२६॥ सर्गादौ रचयन्नद्घटादिरचनाचातुर्ये शिल्पा
न्स्वयं वेदोक्तं विदधन्नृणां श्रुतीरपि दधत्पूर्वोक्तविद्यागुरुः॥ तं देवं जगदुद्भवावनविनाशाद्येकली
लापरं क्रीडागोपकुमारकं तु वितनवीनां नोधरानंतजे॥२७॥ इति श्रीजोरीकांतसार्वभौमभट्टा
चार्यविरचितायां सच्छुक्तिमुक्तावल्यां द्वितीयः परिच्छेदः॥ ॥यो ऽनन्तांगणनापरो विलयते
संख्यामनेकाश्रयां तात्पर्येनिगमेषु यस्य निखिलाख्याख्या पितेश्रुतिः॥ यो वेदोदितनिदनस्तवद
वेदीशोहमादेः पदात्ख्यानादपि नीयते श्वतु सः शास्त्रातिधाकारणं॥१॥ सर्गादौ परमाणूनां द्वित्वसंख्या
सुमीयतां॥ एकत्वभिन्नसंख्यात्वादपेक्षाबुद्धिजन्यता॥ रद्धिं तत्र न चेत्स्यात्तु घणुकं परिमाणवत्॥ 5
पारिमांडिल्य नतस्य नहेतुः प्रचयोऽस्तिना॥ उ परमाणुपरिमाणस्याजनकत्वात्॥ प्रचयाख्यसंयो

गस्य परमाणव भावात् घणुकपरिमाणमनेकसंख्याजन्यमेवकपालद्वयारब्धघटपरिमाणात्तुल्यपरि
माणकपालत्रयारब्धघटोत्कृष्टपरिमाणवत्॥ द्वित्वं तेषु तेषु हेतुस्यादपेक्षाबुद्धिरिश्नानु॥३॥ संगतेन सर्गा
दौ याति नाम पि सर्वेषां धा॥४॥ महाजनपरिग्रहात् वाक्यता सकलश्रुतेः॥ सत्तात्पर्यकता सा ख्याता तत्पर्यन्त
शादीशात्तु॥५॥ तदर्थैकविदो वेदव्याख्यातत्वं प्रमीयतां॥ घटवत्॥६॥ तेनाखोत्तरव्याख्याता परमेश्वरः
॥६॥ व्याख्याने तदर्थानामनुष्ठानमसंततिविश्वसर्वेदकृता व्याख्याविपक्षा इत्याहानकस्य च
त॥७॥ ईश्वरादिपदं सार्थं पदत्वात् घटशब्दवत्॥ चहमादिपदं पश्वं वैदिकेऽर्थः प्रमीयतां॥८॥ सर्वेत्रि
विश्वेत्यादि प्रसक्तश्रुतिरद्भीनात्॥ वेदितव्योविश्व वेनात्तगन्कर्तासर्वेश्वरः॥९॥ अर्थवादतया ना
स्य प्रामाण्यं तवमतं॥ सादेरविशेषत्वादीश्वरोपासनाविधेः॥१०॥ श्रौतं प्रशंसकं वाक्यं प्रशं
सा हानधूर्वकं॥ प्रशंसापरवाक्यत्वात्याकमि ष्टोमवाक्यवत्॥११॥ एवं तन्निंदकं वाक्यं तन्निदाज्ञा
नपूर्वकं॥ निदार्थपरवाक्यत्वात्लोके निदार्थवाक्यवत्॥१२॥ ज्ञानेन चात्मस्य सर्गादाविहसं
स्थितस्मात्क्रियाविदां सर्वे विज्ञायैतत्समिरिति॥१३॥ स्यामित्याद्य त्रमाख्याते वर्तकः संख्यातिथीयते
कर्तृत्वस्य ततः सोत्र वक्ता श्रीपरमेश्वरः॥१४॥ आचार्योक्तवंदन्वेवंयजेतेत्यादिवाक्यतत्रात्मापि
प्राप्यएवात्रविधित्वस्य यबाधितः॥१५॥ आत्मत्वाविषयत्वेन न हेतुनामीयतां ततः॥ यागादरिष्टहेतु
त्वमिष्टायस्य सईश्वरः॥१६॥ विधयर्थो न दृष्टहेतुत्वं न बाधानुपपत्तितः॥ बलवद्विष्टहेतुत्वानावो वे
दविशेषणं॥१७॥ अत्यस्थीयबलिष्टविषयत्वं न कस्यवाकालानदनस्यैवबद्विष्टमिष्टं च तद्
वनूः॥१८॥ नरतिबलहत्यापोऽध्यनेघ्नेतिवाक्यतः॥ प्रतीतेपीष्टहेतुत्वे ऽनुमेयः श्राद्धतेविधिषु॥२०

श्वानोवानदत्रावेनवनवतव्यानिष्ठ्यूतावलावंतात्रांगैदेनत्व
देवेदनदएयवैद

ईश्वरमाण देव॥ ६

स्वर्गस्य कार्यतानार्थोऽप्रवर्त्तेतस्तदसाधनेन निक्रियाया दृष्टहेतुबुद्धिसत्त्वे प्रवर्त्तनात्॥२१॥ नापूर्वस्या
नुपस्थितत्वान्नावान्तिस्प निषेधयोः। अत एव हि ना पूर्वं विधिप्रत्ययगोचरः॥२२॥ नाभिधानैः प्र
माणत्वान्न ज्ञानेष्प प्रवृत्तितः। विना तेन प्रवृत्तेश्च विधिप्रत्ययगोचरः॥२३॥ आप्ताभिप्राय एवार्थो
लिङः सर्वत्र सैव तावत्। मध्यमोत्तमयोस्तद्वत्प्रेरणाध्येषणादिषु॥२४॥ इदमन्येन मन्यन्ते कल्येन
न प्रेरणादिषु। परमात्मेश्वरेच्छाया विषयत्वानिषेधनीतुं॥२५॥ कठादिदेहमास्थाय याः शाखाः प्रो
क्तवान्प्रभुः। तन्नाम्नाभिहिताः सम्माख्याता अन्यथा नोपपद्यते॥२६॥ अथेश्वरेण मनंतत्वादतीन्द्रि
यपदार्थवित्। गृहीतदेहः प्रोवाच ताः शाखाः करुणामयः॥२७॥ अस्मदादेरदृष्टेन स्वीयता
मनुकंपया। लीलाविग्रहवान्देहं न वेदमिति बुध्यतां॥२८॥ कार्यमात्रे शरीरस्य कारण
त्वावधारणात्। हित्वा तावदिदं वस्य शरीरं हेतुरिष्यते॥२९॥ ना द्रव्यकारणतावान्नित्यं
न ज्ञानवन्मतं। दशकानां विशेषाणां तदविनाविहेतुता॥३०॥ कल्पे कल्पे तदेवस्यादित्या
दिरिह कारणं। घटादयोपि नित्याः स्युरेवं चेन्नाप्रमाणतः॥३१॥ तस्मात्स्वयं देहजन्या कार्यत्वा
द्घटवन्मही। ज्ञानवन्मानमत्रास्तीत्येवं केचिद्वदंत्यपि॥३२॥ अवश्यं कृतिमद्बुध्यादेः सतिकार्यस्य
संभवे। सहजतोऽन्यथास्तिद्धो देहो हेतुर्न जातिवत्॥३३॥ कुलालजनकस्येव ज्ञानस्यापि न हेतुता। का ६
र्यमात्रं प्रतिहेतुरस्कृतद्धीहीति चेन्न हि॥३४॥ अन्वयव्यतिरेकाभ्यां स्वतेनाप्यायतः स्फुटा। उपाधा

नगतस्यास्ति जन्यत्वस्येह हेतुता॥३५॥ ज्ञानेच्छाकृतिसंपन्नस्तरुणोंधःकुलालकः। विना येन घटादीनां कर्तृत्वं नाधिगच्छति॥३६॥
देहेनेवाप तो गार्हः पांचभौतिकतां विना। पांचभौतिकता चेत्स्याज्जन्यता केन वार्यते॥३७॥ तस्माद्विश्वविदेहानां लाघवात्तत्र हेतु
ता। परमेश्वरप्रसृतयानेशस्येह शरीरता॥३८॥ प्रतिमादिष्वीव स्वीयमिदमिति स्वैवबुध्यति॥ मिथ्याधीवासनावान्नधर्म
धर्मतागपि॥३९॥ वेदव्यासादयुध्यादौ देहनिष्पाद्यकर्माणि देहमस्त्येव वदादनेन नैकार्येऽज्ञातत्यपि॥४०॥ ध्यानप्रज्ञायशो वेदे
इत्यर्थसिद्धि र्नज्ञानानितिः तीर्थतां। श्रुतादृष्टैः कृपाविष्टो लीलया देहवान्विभुः॥४१॥ यो लीलारचितं स्वं न कञ्चपाया देहं यल्लिवा
मो देहीद्[illegible]तानि कुरुते कर्माणि कर्मातिगः। वारंवारमपारसारमहिमाऽचिंत्यः स्वरूपेऽपि सं[illegible] वागोचरता
मुपेतु मनसः श्रीमान्कृपालोहरिः॥४२॥ इति श्रीगौरीकांतसार्वभौमभट्टाचार्यविरचितायां सद्युक्तिमुक्तावल्यां चतुर्थः
परिच्छेदः॥ समस्तनास्तिकनिराकरणविदिताखिलैश्वर्यवानूबाधानामपि बाधनेन बद्धाप्रमाणं निम्नदः ध्यातव्यः स
दुःखनिरंजनतया कर्त्तोप्यकर्तेति यः। सप्रामाण्यमतिः प्रमाणवचनैः पायात्स्वमाणेन नमः॥१॥ चार्वाकमीमांसकनास्ति
का[illegible]नोकुतर्कसंस्थापितबाधकानां। सन्तर्कसंशोधितस[illegible]णे बाधोऽधुना धीर्बुधा विधेयः॥२॥ घटादेरि समा०
वदेवस्य बाधोऽत्रानुपलब्धितः। याप्यचेन विशेषस्य खपुरश्रृंगस्य कारणे॥३॥ न चैवं शशशृंगस्य निषेधः केन कथ्यते
शृंगाभावः शशे योग्यानुपलब्ध्योपलभ्यते॥४॥ केवलानुपलब्धिश्चेदभावग्राहिका तवो तु। चार्वाकस्य सुहृच्छोक ग्रं १०
स्तदास्याद्व्यवधानतः॥५॥ प्रतियोगिनियमान्या यावत्तो[illegible]रुकाद्यता। योग्यानुपलंभस्य प्रकृतेसा न विद्यते॥६॥ शरा
रिरादेरसत्त्वेन कर्तृत्वात्तावदीश्वरे। अनुमेयो मयस्तेवेनाश्रयासिद्धिदूषणात्॥७॥ असत्ख्यातिरुपनीतत्र कर्तृत्वा
भावबाधने। तस्या तावत्क्वचित्तो वापि बोध एवेन युज्यते॥८॥ अभावस्यानुमागित्वे प्रतियोगित्वमेव वा। स्वरूपम
तिरिक्तं वा नालीकस्यनुनोचितं तु॥९॥ अस्यावेद्यधरादीनामकर्तृत्वमिहात्मनि। आत्मत्वहेतुना साध्यस्व[illegible]त्म

वन्नेति सांप्रतं।१०।प्रसिद्धानलनिषेधे व्यभिचारे स्यात्सिद्धसाधनं। अन्यस्मिन्नाश्रयासिद्धिः सामान्यं नातिरिच्य
ते।११।आगमे बोधिते तस्मिन्नाश्रयासिद्धिरस्मिन् वेत्तु नदातद्बाधिताद्धेतोः साध्यसिद्धिः कुतस्तव।१२।श्रा
वणत्वे पृथिवीत्वेऽत्र दृष्टिर्वा आवसाधनं। जीवात्मवृत्तिर्नोहेतोर्ऽन्यधीवन्नयुज्यते।१३।स्य साधनस्य साध्यस्य
तन्यत्वं व्यापकं यतः।१४।पाण्डित्यस्य न्यायतेनो वयर्दं व्यर्थविशेषणं।१५।नाप्रत्यक्षं प्रमाणं स्यात्पावकादिप्रवृत्तयः।सं
भावनातो धूमादेर्दर्शनानन्तरं न तात्पर्यमानुपलक्ष्यैव प्रत्यक्षाभाव दृश्यते। न्यस्तीशः साधकाता
वाद्बाधकाद्वेति नास्तिकाः।१६।न चैतच्छक्यते वक्तुं संभावना हि संशयः। नहृष्टेऽस्मिन्न चादृष्टे पावके कोटिनिश्च
यात्।१७।आदावनुपलब्धस्य धूमादेर्धूरादिनाशान्तस्य मानं [illegible] ना ध्यादं किं वासौ व्यतिचारिणी।१८।च
योऽप्युपाधिसंदेहादेवं धूमादिगोचरा। व्याप्तिर्न निश्चिता तेनानुमानप्रत्ययो न हि।१९।संदिग्धव्यतिचारीय
देशाद्यैरनुमानिकः। व्याघाततावर्द्धकतः शंकानिवृत्तौ सुलभानुमा।२०।प्रत्नेतः क्रियमाणानि त्यादिशादेनवे
ध्यते। सार्वज्ञं सर्वकर्तृत्वमात्मनो नेति युज्यते।२१। आप्तोक्त्वादपं शाब्दप्रमाणं स्यादितागतो। सर्वज्ञस्यनतो
वेदवक्तास्वर्वज्ञ दूष्यते।२२। असत्वबोधकाः कर्तुर्निशब्दाः केवलं भुता। ... सर्वस्य प्रभवत्वादेरपि दर्श
नात्।२३।द्वयोर्विरोधे तर्कादिस्साचिव्यात्कर्तृसंस्थितौ। चकर्तृत्वपराशब्दाश्चितनीयत्वगोचराः।२४।सर्वज्ञश्च ७
संवेदनं विनालोका [illegible] न्नियोऽधकायेत्तु। नोनियोऽप्यचित्तं वेत्तितुं विनाध्येन सर्ववित्।२५।प्रमानस्याप्रमाणे
न विनातां न गतिस्तै [illegible] वेत्तु। प्रमाणं नात्र वेदान्यकर्मवादोऽपि ते समः।२६। ग्रहित्वेऽग्रहिणीशस्य बुद्धि

नैव प्रमा तत्वेत्तु। अप्रमा सर्वकं ज्ञानं प्रमाणं नेति चेन्न हि।२७।धारावाहिस्थले साक्षात्प्रमाविषयसिद्धितोऽपि च। नागृहीतग्रा
हकत्वं प्रमालक्षणमीष्यते।२८।ज्ञाततां ज्ञप्रमाणत्वं धारावाहिधियो हतं। जन्यते साधियार्थेषु नियमायेति चेन्न हि
।२९।अतीतेनागते चार्थे विरहासमवायिनः। ज्ञाततायामज्ञातायां स्वभावो हि नियामकः।३०।विषयेविषयमा
नेपि ज्ञातताधानकर्मणि। ज्ञानस्य न स्वरूपेण विना किंचिन्नियामकं।३१।क्रियात्वाद्दूनतासाध्या कर्मनिष्ठ
फलेन हि। गगने संयुगे न क्वचित्र संयोगे व्यतिचारतः।३२।ज्ञानोऽद्भट इत्यादिना ध्वर्दित्र साधकं। [illegible] सं
नास्तेज्ञानसंबंधो हृदज्ञानवदत्र यत्।३३।अन्यथेष्टक्रितोयुक्तं द्वस्याघनुभवादपि। इष्टताद्याः पदार्थाः स्या
रतिरिक्ता नवन्नतो।३४।तस्मात्तांत्रिकसंमताय थार्थोऽनुभवः प्रमा। दृष्टकूप्रमाचमिराय्स्यबुद्धावपि न विद्या
तो।३५।न यथापितस्या नित्यत्वान्न प्रमा कर्तृतेश्वरे। तत्प्रत्यक्षणत्वात्र प्रमाणं नेश्वरो भवेत्।३६।अप्रमाणस्य तस्ये
ह कोऽप्यदृश्याप्तो वचःसुधीः। तस्मादीश्वरवाक्यत्वे वेदस्यासंग्रहोऽभवेत्।३७।नैवमीशे प्रमावत्वात्प्रमातृ
त्वमबाधितं। प्रमायोगव्यवच्छेदात्प्रमाणत्वमतिस्फुटं।३८।साक्षात्कारपदं कोऽतिनगवान्नूमोऽनेकरूपं
जगन्कुंडापुंजमिव स्वकीयकरपाशंचारितं चारूदृक्। बाधायद्विषयात्न वेति विषये बाधाकुलाः सव
नेऽबाध्यायस्य न तिर्न मामिक्षिरस्मातं सत्प्रमाणं हरिः।३९। इति श्रीगौरीकान्तसार्वभौमभट्टाचार्यविरचिता
यां सद्युक्तिमुक्तावल्यां पंचमः परिच्छेदः॥ ॥यस्मै वामलकारिणीकर्मयते विश्वं निसालिकापाशक्तिः प्रकृतिः
परविजदितामायेत्यविद्येत्यपि। वैचित्र्यं जगतां नवं तिनियता तो गाययातो जिनं नमस्याः श्रेरकमात्मसाद्धि
तमनन्तंतं वंदयामो वयं।१।अत्र केचिद्ध्रुदुरुदाप्रजल्पंतीति निष्ठुरं। अकस्मादेव सर्वाणि जायंते न रावंति चार
जगत्यवेद मात्रस्वकपोलकल्पते तत्वा। चिन्नीने हि नीकर्णीयमुपपन्नसायकल्पते।३। यकस्मादिति तेस्तो

रुपत्वेवन्निषेधनं। स्वानुपपन्नत्वसत्तावानामतिरिक्तस्य वा नतं।६ स्वभावालीकहेतुत्वे स्वहेतुत्वमहेतुता। अनुपपत्ति
पक्वापि मासावधौ नेवविधेते।७ तस्मात्कार्यैस्सहेतुत्वं कदाचित्कत्वहेतुनासाधनीयं त्वया स्वीयरोग
नोत्पत्ति विवर्तुद्धिमात्रनत्वे हेतूनां घटादिः स्यात्तथा विधः। अथैवं यात्वे अनवस्था वेदनादित्वान्न दूषणं
॥७ दूषणादिनासहेतुत्वं वक्रे नात्र विहन्यते। सामान्यप्रवृत्तिचारेपि वैज्ञात्यं तन्नियामकं।८ एककार्यक्रिया ता ४४
न त्र कारणत्वं न युज्यते मणिफूत्कारयोगेन वह्न्युत्पत्तेरदर्शनात्।९ तृणफूत्कारसंबंधवह्न्युत्पत्तौ
नां तथैव चेत्। हेतुत्वं गौरवान्नेतत्।१० किं त्वैवैजात्यसंभवात्।११ प्रतिबंधकसद्भावे न दाहः। किं कु
ठनात्। अहेतुत्वादनाकस्य संभवेनान्यथेति चेत्।१२।